

Krčmová, Marie

[Нещименко, Г.П. Этнический язык. Опыт функциональной дифференциации: на материале сопоставительного изучения славянских языков]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2000, vol. 49, iss. A48, pp. 191-194

ISBN 80-210-2350-3

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101675>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

kteřé jako první obydliili Odin a jeho žena Frigg, pojednává příspěvek Régise Boyera (*Sur la construction d'Ásgarðr*, s. 406–426). Na anthroponymii stfhn. poémy *Helmbrecht* demonstruje Norbert Oettinger roli, kterou v německé a obecněji germánské anthroponymii hrál „vlk“ (*Der Wolf im 'Helmbrecht'*, s. 427–443). Autor odmítá běžně přijímané srovnání hetit. *tuzzi-* „vojsko“ a zápie. **teutā* „kmen, plemeno“ a (s odvoláním na F. Starkeho) hetit. slovo po oddělení sufixu *-uzzi-* spojuje s luvij. *latti-* „vojenský oddíl“. Luvij. *l - t* skutečně může být kontinuantem ie. **d*, ale v tomto případě se nabízí jednodušší etymologické řešení v podobě srovnání *lati-* s kelt. **láti-* > ir. *láith* „bojovník, hrdina“, sr. druhou složka galských jmen: *Sego-latia*, *Catu-latío*, *Veni-lati* (dat.), *Escengo-latis* aj. a první v lepontském jméně *Latu-marui* (dat.), tj. nom. **Lātu-māros*. Institucí nevěsty mezi Germány se zabývá Elmar Seebold (*Was haben die Germanen unter einer Braut verstanden?*, s. 444–456). Předkládá originální etymologii germ. **brūdi-* „nevěsta“ < **mrū-ti-*, které by mělo být derivátem téhož základu jako sthn. *murawi* & *maro*, stangl. *mearu* „něžný, jemný, čerstvý“, sr. dále velšské *morwyn* „děvče, panna“, litev. *marė* „nevěsta, panna“, krym.-gót. *marzus* „nuptiae“ aj. V příspěvku *Zur Vorgeschichte des Keltischen und Germanischen* (s. 457–479) Karl Horst Schmidt hodnotí pozici keltských a germánských jazyků v ie. jazykovém kontinuu a upozorňuje na výrazné společné strukturální inovace spojující keltsčinu s indoiráňštinou a dalšími východními větvemi, naopak germánštinu s baltoslovanštinou na jedné a anatolštinou na druhé straně. Četné keltsko-germánské paralely zejména v lexiku vysvětluje relativně nedávným kontaktem. Germánským veršem v ie. kontextu se zabývá Seiichi Suzuki (*The Germanic hypermetric line in Indo-European perspective*, s. 480–501). Orální tradici ve středověké Skandinavii a na Islandu popisuje Peter Buchholz (*Ancient lore: Oral tradition in medieval Scandinavia*, 502–510).

LITERATURA

- BLAŽEK, V., 1995: Indo-European Personal Pronouns (1st & 2nd persons). *Dhumbadji! Journal for the History of Language* 2.3, pp. 1-15.
- JAZAYERY, M. A. & WINTER, W., eds. 1998: *Languages and Cultures. Studies in Honor of Edgar C. Polomé*. Berlin - New York - Amsterdam: Mouton de Gruyter.

Václav Blažek

Нещименко, Г. П.: Этнический язык. Опыт функциональной дифференциации. На материале сопоставительного изучения славянских языков. *Specimina Philologiae Slavicae*, Band 121. Otto Sagner, München 1999. 234s. ISBN 3-87690-704-4, ISSN 0170-1320.

Autorka recenzované práce slavistka Galina P. Neščimenková si v české lingvistice získala místo především dvěma monografiemi o české slovo tvorbě. Zabývá se také vztahy jazyka a kultury v širším slovanském kontextu a jako členka Mezinárodního komitétu slavistů pro otázky spisovných jazyků slovanských i obecnějšími otázkami sociolingvistickými. Z těchto pramenů vyrostla i její nová monografie. Autorka v ní buduje v návaznosti na sociolingvistické publikace ruské, české, polské, slovenské a jihoslovanské model etnického jazyka založený na komunikativním principu. V druhé části pak analyzuje dosavadní přístup k problematice ve vybraných slovanských jazycích.

Teoretická kapitola „Komunikativní model stavby etnického jazyka“ vychází z rozboru dnes již tradičního modelu stratifikace národního jazyka, jehož zobrazování odpovídá zobecněnému pohledu z hlediska langue a jehož ústředním bodem je polyfunkční jazyk spisovný; od něho pak vychází hodnocení jazykového úzu, a také strategie jazykové politiky. Reálná jazyková situace je však mnohem dynamičtější, a i složitější, než je tento abstraktní model schopen postihnout. Proto autorka formuluje přístup, jehož východiskem je vymezení různých komunikativních sfér v životě jediného etnika a ve vztahu k nim podob jednoho jazyka, eventuálně i různých jazyků, které potřeby těchto sfér pokrývají.

Clenění komunikačního prostoru na jednotlivé menší sféry, rozpracovávané sociolingvistikou, má několik úrovní chápaných ne zcela jednotně. Pro komplexnější pojem, zahrnující vedle šíře komunikačního prostoru i specifiku komunikačních funkcí, typ kontaktu apod., doporučuje Neščimenková termín „komunikační areál“: počítá pak s pouhými dvěma – areálem vyšších komunikativních funkcí a areálem běžné denní komunikace. Pro oba nachází organizující principy jak na úrovni složek komunikační situace, tak ve specifiku řečového jednání a v textových příznacích (přehled s. 50). Vyjadřování v obou areálech se řídí řečovou etiketou chápanou jako preference jistých výrazových prostředků z množiny všech, které má etnikum k dispozici. V areálu vyšších komunikačních funkcí je tato preference spojena s regulací a samoregulací jazykového chování, v areálu každodenní komunikace je rozhodující pouhý „komunikační komfort“. Oba areály provázejí etnikum po celou dobu jeho existence, i když na počátku může být první z nich velmi úzký, a pokrývají společně všechny komunikační potřeby jednotlivce i celé společnosti. Nejsou od sebe hermeticky odděleny, a pokud se v nich využívá též etnický jazyk, je to patrné i ve výrazu. Etnický jazyk lze pak rozdělit podle toho, jaké stabilizované formy jeho existence – idiomy – zabezpečují výhradně nebo převážně komunikaci v některém z areálů. Předložený komunikativní model má výhodu v tom, že není předběžně hierarchický, obě sféry jsou funkčně rovnoprávné. Nově je pojata představa prestižnosti idiomu: není předem dána jeho fungováním ve sféře veřejné komunikace, ale existuje až vzhledem k určitému komunikačnímu areálu. Pozice idiomů se kontinuálně proměňuje, stabilizace specifického idiomu pro každý z areálů nevyklučuje rozšíření funkce idiomu dříve okrajového: autorka tento proces vidí např. v dnešním zesílení pozice mládežnického slangu. Diglosie mluvčího pak odpovídá tomu, že teprve oba komunikační areály společně tvoří celostní komunikační prostor, a také teprve dva idiomy, každý z nich dominantní pro jeden z areálů, vytvářejí společně komunikační kompetenci individua. Autorka v této souvislosti připomíná jen relativní stabilitu idiomů, opakovaně se vrací k existenci smíšených textů, jež nejsou z hlediska užití výrazových prostředků jednotlivých idiomů jednoznačné, a přihlíží také k osobnosti nositele a uživatele jazyka.

Výklad o podsystému jazyka pro vyšší komunikační funkce, areálu regulovaného jazykového chování, upozorňuje na jeho menší vnitřní diferenciaci. Neščimenková se bohužel neztotožňuje s názorem Horeckého, že jazyk krásné literatury je natolik specifický, že by bylo vhodné jej chápat mimo rámec stratifikace národního jazyka jako samostatný fenomén, pro ilustraci svých myšlenek však častěji volí příklady z publicistiky (ruské a české). Základním idiomem tohoto areálu je spisovný jazyk, eventuálně (v minulosti) kulturní idiom, jenž může mít různou tradici a rozdílně propracovanou normu. Za podnětnou pokládáme připomínku autorky, že tuto celoetnickou funkci může plnit i jazyk cizí, zatímco u jazykových ostrovů i forma jazyka, která je z hlediska země původu vlastně dialektem. Mnoho pozornosti se věnuje mluvenému spisovnému jazyku, jenž není pouhou zvukovou realizací textu psaného a který vzniká až za vhodných sociálních a jazykových podmínek (existence vrstvy potřebující komunikovat na kulturní úrovni i ústně a dostatečně stabilizovaný spisovný jazyk psaný). V areálu regulované komunikace se v mluveném projevu mohou uplatnit i nadnářeční útvary, okrajově i dialekty, a řečová etiketa určuje

meze, v nichž je nespisovný projev tolerován. Autorka připomíná zejména specifika mluvených publicistických žánrů (podobě jako je formuluje např. česká stylistika) a vyjadřuje nesouhlas se starší představou přímé vazby mezi vzděláním a aktivní znalostí spisovného kodifikovaného jazyka i v mluvené podobě. Opakovaně také zdůrazňuje nutnost odlišování nositele určitého idiomu od pouhého jeho uživatele. Sama však ve svých výkladech ne dost výrazně odlišuje stav jazyka textů produkovaných příležitostnými uživateli od záměrné aktualizace jazyka. V tom by bylo vhodné výklady dále rozvinout.

V podsystému jazykového zabezpečení neregulovaného řečového jednání nejsou předem dány žádné hranice, jako podstatný se tu jeví již zmíněný komunikační komfort. Primární je mluvená realizace, v závěru kapitoly se však připomíná vznik neregulovaných textů psaných. Základní jazykovou manifestací je v tomto areálu hovorový jazyk (разговорный язык) chápaný velmi široce, a tak se pod pojem zahrnuje komplex jazykových manifestací strukturálních i nestrukturálních, tedy také nářečí, žargony, slangy. Nepopírá se schopnost spisovného jazyka fungovat i v tomto komunikačním areálu, s oporou o fakta však Neščimenková ukazuje, že ve skutečnosti takto užíván není. „Neregulovaný“ komunikační areál je co do jazyka bohatě diferencován a najdeme tu i texty smíšené: vstupují do nich k nespisovnému základu prostředky úzce spisovné, hlavně lexémy v případech, kdy nářečí nemá pro nový pojem výraz. Vývoj idiomů v daném areálu se jeví jako protichůdný. Tak jak narůstá počet konkrétních forem komunikace, přibývá např. slangů, na druhé straně však dochází k neutralizaci výrazu cestou integrace různých forem jazyka, jež ze slovanských jazyků pokročila nejdále v češtině. Za významné pokládáme konstatování, že proces nivyelizace není dán tlakem spisovného jazyka. Pro existenci jazyka etnika je právě tento komunikační areál základní: etnikum neztrácí svou identitu tam, kde veřejný, regulovaný areál komunikace musí z různých důvodů pokrývat jazyk cizí, naopak ústup etnického jazyka ve sféře soukromé vede k jeho zániku.

Obecnou koncepci etnického jazyka autorka v další kapitole (s. 129n.) konkretizuje s oporou o domácí práce na příkladu ruském, českém a bulharském. Systematicky se analyzují myšlenky jednotlivých koncepcí a vývoj jejich pojmosloví, přičemž Neščimenková důsledně odděluje výchozí názory a vlastní závěry, naznačuje slabá místa koncepcí, vývoj nebo neujasněnost pojmoslovného aparátu. Tak se tato část monografie stává i uceleným komentovaným přehledem všeho, co bylo za tři až čtyři poslední desetiletí o tématu v jednotlivých zemích napsáno; v případě češtiny jsou zahrnuty i některé starší názory, pokud byly znovu publikovány v poválečné době. V rozboru ruské jazykové situace se dosti pozornosti dostalo mluvené spisovné ruštině a jejímu vztahu ke kodifikované ruštině knižnější, zatímco v české situaci jsou pochopitelně ústředním bodem pojmy hovorového spisovného jazyka, obecné češtiny a běžné mluvy s jejich vývojem a stále ještě nejednotným chápáním. Velmi přehledně jsou charakterizovány tři etapy v koncipování teorie českého národního jazyka (do diskuse o obecné a hovorové češtině přelomu 50.–60. let, období této diskuse a následující léta s prohlubujícím se rozbořem skutečného stavu spontánní mluvené češtiny), doba ukončení rukopisu však bohužel neumožnila reflektovat plně stav poznání a názorové proměny druhé poloviny 90. let, i když do souboru literatury byly některé zásadní sborníky a kolektivní práce doplněny. Na základě sekundární literatury je představen i vývoj modelu stratifikace bulharštiny, kde se mj. operuje s různými typy norem. Celá kapitola je uzavřena obecnou představou modelů jazykové situace slovanských jazyků: nejběžnější je model o třech úrovních (spisovný jazyk psaný nebo mluvený — běžná mluva — dialekt) nebo úrovních čtyřech (standard — substandard — interdialekt — dialekt, event. spisovný jazyk — hovorový jazyk — běžná mluva — dialekt). Není vyloučen ani obecnější model dichotomický (spisovný jazyk psaný a mluvený — dialekt, event. spisovný jazyk psaný a mluvený — běžná mluva).

Závěr (s.203n.) shrnuje myšlenky první kapitoly práce a inspiruje pozorného čtenáře

k osvojení, doplnění a rozvinutí představených názorů a k novému promyšlení tradičních pojmů. V okruhu teoretických sociolingvistických prací se tak monografie stává významným přínosem. Vydání mimo slovanské země však bohužel osloví více zahraniční slavisty než ty, kdo živé jazykově dění studují v bezprostředním kontaktu s realitou.

Marie Krčmová

Michal Šulc: Korpusová lingvistika. První vstup. Univerzita Karlova — nakladatelství Karolinum, Praha 1999, 94 str. (ISBN 80-7184-847-6)

Útlá knížka Michala Šulce, pracovníka Ústavu Českého národního korpusu v Praze, je koncipována jako učební text pro posluchače Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Přináší přehledně, srozumitelně a zajímavě zpracované poučení o relativně mladé, avšak rychle se rozvíjející a stále významnější disciplíně jazykovědného bádání — korpusové lingvistice. V předmluvě autor říká, že jeho cílem nebylo podat soustavný výklad celé problematiky ani zasvětit čtenáře do detailů práce odborníků vytvářejících jazykové korpusy. Chtěl pouze „pomoci objevit nové možnosti práce s jazykem, upozornit na nový typ informační databanky a vzbudit zájem o nový obor“ (s. 7). Domníváme se, že právě toto pojetí bylo zvoleno šťastně. V českém prostředí se sice v posledních letech objevila řada studií a článků o korpusové lingvistice (např. Čermák, F.: *Jazykový korpus. Prostředek a zdroj poznání*. SaS, 56, 1995, s. 119–140; Čermák, F.: *Komputační lexikografie*. In: Čermák, F. — Blatná, R. /eds./, *Manuál lexikografie*. H&H, Jinočany 1995, s. 50–71; Čermák, F. — Králík, J. — Kučera, K.: *Recepte současné češtiny a reprezentativnost korpusu*. SaS, 58, 1997, s. 117–124; Blatná, R.: *Textové korpusy slovanských jazyků*. In: *Slavica Pragensia ad tempora nostra*, Praha 1998, s. 190–194), souhrnné poučení přístupné i laickým zájemcům však dosud chybělo.

Práce M. Šulce je rozdělena do sedmi kapitol. První tři vysvětlují obecné pojmy týkající se korpusové lingvistiky, informují o historii této mladé disciplíny i o jejím současném postavení ve světě. Druhá polovina knihy ve čtyřech kapitolách charakterizuje Český národní korpus, jeho tvorbu, specifika i možnosti využití.

Východiskem první kapitoly nazvané *Korpusová lingvistika* je autorův pokus o co nejjednodušší definici pojmu jazykový korpus (s. 11): „Korpus je rozsáhlý soubor elektronických textů, cíleně shromážděný jako referenční zdroj pro vědecké studium jazyka a pro zpracování užitných jazykových nástrojů, který je v jednotném formátu, je lingvisticky označovaný a který lze z hlediska skladby považovat za jistým způsobem vyvážený.“ Dále jsou popsány jednotlivé typy korpusů (k. jednoho jazyka X k. paralelní; k. synchronní X k. diachronní; k. všeobecné X k. specificky zaměřené; k. uzavřené X k. otevřené, tzv. monitorovací; k. psaného jazyka X k. mluveného jazyka ad.), detailně je probírána dosud ne zcela dořešená otázka reprezentativnosti korpusů, tj. volby kvantitativních a kvalitativních kritérií pro výběr ukládaných textů, apod. Čtenáři jsou též seznámeni se softwarovými nástroji, s jejichž pomocí je možno s korpusy pracovat.

V kapitole nazvané *Historie korpusové lingvistiky* je podán přehled o rychlém vývoji disciplíny od skromných počátků v 60. letech 20. století (stručně jsou zaznamenány i kořeny starší) do současného rozvinutého stavu. Popis je zaměřen na anglicky mluvící prostředí, v němž korpusy vznikly a v němž jsou i dnes nejrozšířenější. Dozvídáme se např., že prvním elektronickým korpusem vytvořeným primárně pro lingvistické účely byl *Brown University Standard Corpus of Pre-*